

לאריסה סילניצקי: זכרונות נובראטיסלאבה

חמש שנים עברו מאז התכנסה ועידת בראטיסלאבה, שקדמה לכיבוש צ'כוסלובקיה. אני נכחתי בה, ובכל-זאת, כאשר החלטתי לספר עליה, חשתי צורך לרענן את זכרוני במסמכים (את חמש השנים הללו לא עשיתי בבית-הבראה אלא בכיבוש, בבריחה מצ'כוסלובקיה, בעקירה לארץ חדשה ובמאמצים להכות בה שורש).

אולם כשהתחלתי למנות את כל החיבורים האפשריים שהוקדשו לפרשת צ'כוסלובקיה נתקפתי חרדה שמא אושפע בעקיפים על-ידי השקפות. התבטאויות והערכות שונות, לכן גמרתי אומר להסתייע רק בחוויות שלי, בעובדות ובתופעות שנשתמרו בזכרוני, והנחתי כי בעזרתן אשחזר את האווירה של אותה שנה.

מעמדי בפראג היה יוצא-דופן. הייתי אזרחית סובייטית שנישאה לאזרח צ'כוסלובקי והלכה אחריו לארצו. לאחר שסיים בעלי את אוניברסיטת מוסקבה התחיל לעבוד כעובד-מחקר במכוני הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית (תחילה במכון להיסטוריה של המפלגה ואחר-כך בבית-הספר הפוליטי הגבוה), והדבר אף סייע לי בקריירה שלי.

מקום-העבודה הראשון שלי היה המערכת של כתב-העת "בעיות השלום והסוציאלי-זם". אחר-כך עבדתי במוזיקרות "קומקון" ולבסוף במכון למחקר מדעי של הכלכלה והתיכנון שליד משרד-התיכנון-הכלכלי של צ'כוסלובקיה. במקביל, מאחר שהרוסית שפת-אמי, הועסקתי בתרגום סימולטני בוועידות רבות של המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית, בכנסים מפלגתיים, בוועידת נציגי המפלגות הקומוניסטיות האירופיות בקרלוביארז בשנת 1967 ובוועידת בראטיסלאבה.

בוועידת צ'ירנה לא הייתי, שפן באותם ימים אך חזרתי מבולגריה, שם ביליתי חופשת-קיץ עם משפחתי. עמדתי לתרגם גם בוועידה ה-14 של המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית אך כידוע לא היה בוועידה זו צורך בתורגמנים, שפן חברי "המשלחות הידידותיות" הגיעו בטנקים ולא הוכנסו לאולם הוועידה; כאשר התכנס המושב השני של אותה ועידה לא יכולתי לתרגם, שפן כבר לא הייתי בצ'כוסלובקיה, ואפילו הייתי שם לא היה הדבר אפשרי, כי בעלי הוכלל בינתיים ברשימה השחורה שנקראה "הספר הלבן"—מסמך שנועד כביכול לשכנע את העולם בהכרח שבכיבוש צ'כוסלובק-יה; בספר זה נמתחה בקורת על חיבורו של בעלי, הדן במדיניות הלאומית של המשטר הסובייטי.

התעכבתי בהרחבה על עובדות ביוגרפיות אלו כדי להבהיר כיצד ניתן לי לעמוד בתריסר שנות שהותי בצ'כוסלובקיה במגע הדוק עם אנשי רשות ומפקדים סובייטיים ועם רוסים ששהו זמן רב בארץ זו.

התעניינותה של ברית-המועצות בצ'כוסלובקיה נתחזקה בעצמה רבה החל בדצמבר 1967, ונראה לי כי בכך הופגן החוש הפוליטי החריף של מוסקבה. אם יעז מישהו בצ'כוסלובקיה למנות אי-פעם כמה אנשים החלו לבוא בתוקף תפקידם מברית-המועצות לצ'כוסלובקיה, חזקה עליו שיוכל לאשר את קביעתי כי מגיפה סובייטית זו פרצה בדצמבר 1967.

הדבר הורגש גם במכון שלנו וכאשר בא אלינו באותם ימים אחד מעובדי המכון לחקר משטרים סוציאליסטיים בעולם, שליד האקדמיה-למדעים של ברית-המועצות, נודע לי מפיו בראשונה כי במכוני יש מחלקה לחקר הניגודים בין מפלגות קומוניסטיות בארצות הסוציאליסטיות. ב-21 באוגוסט 1968 שוכנעתי שאכן ניגודים אלה לובשים לעתים אופי חריף ביותר.

בפברואר 1968 הוטל עלי לתרגם בכנס של אחד מצוותי „קומקון“. בראש המשלחת הסובייטית בכנס זה עמד מקסימוב, כגן שר התעשייה הקלה או סחר-החוץ הסובייטי. נדהמתי כאשר בקבלת-פנים שנערכה בתום הכנס הרים האיש את כוסו ואמר: "אינני מתאר לעצמי שחיילים סובייטיים יצטרכו אי-פעם לירות בצ'כים". הדבר היה בפברואר 1968, שעדיין לא היה ברור כלל איך ישתלשלו המאורעות בצ'כוסלובקיה—

אולם בברית-המועצות כבר דנו באפשרות כזאת.

מכרים שחזרו אז מברית-המועצות לצ'כוסלובקיה סיפרו לנו כי באוניברסיטת לנין-גראד גויסו כל יודעי צ'כית בפקולטה למדעים סלאביים.

באפריל 1968 נסעתי לברית-המועצות עם שני עמיתים בשליחות אל המכון לחקר משטרים סוציאליסטיים בעולם ולאוניברסיטת לנינגראד. בעת שהותי בברית-המועצות שמעתי תכופות, בתשובה על נסיונותי להסביר מה מתחולל בצ'כוסלובקיה, משפט אחד-יוחיד: "הבה נדבר על המאחד אותנו ולא על המפריד".

בזמן שהוא כבר הזדקרה עובדה רבת-משמעות: הצד הצ'כוסלובקי השתדל להסביר את עמדתו ואילו הצד הסובייטי התעקש לא להקשיב, בתרצו את התנגדותו בכמה תופעות חיצוניות, בלתי-מהותיות לגמרי, בחיי צ'כוסלובקיה, גוסח הבדיחה החבוטה המספרת כי על כל קובלנותיהם ובקרתם של תיירים אמריקאים בברית-המועצות משיבים להם שם: "אבל אצלכם עושים לינץ' בכושים!"

רצוני להסב שימת-לב למונח "הצד הסובייטי", שפונגתי בו לשותפים הרשמיים שלנו בפגישות רבות מאד. אולם בנוסף לתחום זה נתגלתה לי במגעים אישיים עם מכרים רוסים התעניינות עצומה בצ'כוסלובקיה, שהתבטאה בשאיפה מובהקת ללמוד ולהבין. מכרי ברוסיה ביקשו ממני עתונים וכתבי-עת צ'כיים, שפן כל אלה נעלמו ממוסקבה; אפילו במלון בו התגוררנו אי-אפשר היה להשיג עתונות מצ'כוסלובקיה.

משך כל הקיץ של 1968 הפגינו העתונאים הסובייטים ועובדי שגרירות ברית-המועצות בפראג התעניינות רבה בתוכן העתונות המקומית. קריבושייב, כתב "איזווסטיה", ביקש ממני לתרגם בשבילו כמה קטעי עתונות צ'כית לרוסית. סירבתני, כי המבחן שלו נראה לי מוזר. הוא התעניין בפרשת יאן מאסאריק, אשר בעת ההיא נכתב ודובר עליה רבות, ובכל שהיה לו קשר ל"אגודת ק-231" (ב-1968 התעוררה מחדש

השאלה אם יאן מאסאריק, לשעבר שר-החוץ של צ'כוסלובקיה, נרצח או התאבד, ואילו "ק-231" היה ארגון אסירים פוליטיים שנדונו לפי סעיף 231, שעניינו פעילות נגד המדינה).

אפשר לקבוע בוודאות כי בתימצות העתונות הצ'כוסלובקית השקיעו הסובייטים מאמץ וכשרון, שכן כעבור זמן אפשר היה להינכח, בקריאת "הספר הלבן" הנזכר למעלה, זה אשר תירץ כביכול את כיבוש צ'כוסלובקיה, שלא נסתרו מעיניהם כמעט שום בטאון ושום בעיה שנתעוררה באותה תקופה בצ'כוסלובקיה.

בכללו של דבר נראה לי כי אם ירצה מישהו לשקול מחדש את סיבות כיבושה של צ'כוסלובקיה טוב יעיין דווקא באותו "ספר לבן", שפן בו נאמר בצורה שאינה משתמעת לשני פנים מהו שהחריד וזיעזע אז את ברית-המועצות יותר מכל.

ראוי לציין שכאשר סיפרתי לעמיתים על התעניינות מוזרה זו של קריבושיב בנושאים אלה היתה סברתם כי היא מעידה על רצון סובייטי להיטיב להבין את המתרחש בצ'כוסלובקיה, אך גם להם ברור היה כי מהות המאורעות בארץ אינה גלומה בפרשת יאן מאסאריק, אף לא בפעילות של "ק-231".

אולם מרגע שהחלו הסובייטים בפולמוס, וכאשר לוועידת צ'ירנה הביאו אתם הנציגים הסובייטיים לא תיק גדוש "תזיסים" למשא-ומתן ולא נוסח של הודעה מסכמת אלא צרור גזירים ותרגומים של מאמרים מן העתונות הצ'כית, מיד נתחוורה התופעה יותר גם לצד הצ'כוסלובקי.

הכרתי רבים מאלה שעבדו במחיצתם של מנהיגי המדינה והמפלגה בשנת 1968, שימשו מומחים ויועצים לידם, נסעו עמם לוועידות וניסחו בשבילים תזכירים וטיוטות-החלטה, ובכללו של דבר נראה לי כי אחת המגרעות החמורות ביותר שלקה בה סגל זה התבטאה בכך שכלל כמעט אך-ורק מומחים להיסטוריה. כלכלה ופוליטיקה של צ'כוסלובקיה, בלי מומחים לברה"מ (לפחות לא במספר מספיק וברמה נאותה).

הצד הצ'כוסלובקי סבר כי אם הצדק עמו, אם דרכו יפה יותר לארצו ואם יצהיר בלי הרף על נאמנות לברית-המועצות, לברית-ורשה ול"קומקון", או-אז יבינו אותו, יסלחו לו ויניחוהו לנפשו. צד זה כלל לא הביא בחשבון כי הסובייטיזציה של צ'כוסלובקיה כבר נעשתה מקפת כל-כך עד שכל בקורת על הסדרים בתוכה תתקבל בברית-המועצות כבקורת על המשטר הסובייטי. אכן, את הבקורת, שהיא "הכוח המניע של החברה" (כמו שנוהגים לומר בברית-המועצות), אוהבים הסובייטים מאד...

משום כך התנהל הוויכוח האידיאולוגי בין הפוליטבירור הסובייטי והפוליטבירור הצ'כוסלובקי בצ'ירנה כלהלן, כפי שסיפרו לי משתתפי הוועידה: ברז'ניב צעק כי דבר זה או זה בצ'כוסלובקיה אינו לרוחו, וקריגל, אותו "יהודי מגאליציה" (אף זו הגדרה סובייטית שהושמעה באזניהם של חברי הפוליטבירור הצ'כוסלובקי מפי "האח הגדול"), ענה לו כי תסרקתו (של ברז'ניב) אינה לרוחו... כאמור, לא נכחתי בצ'ירנה ויודעת אני כמה פרטים על ועידה זו רק מפני השמועה, שעה שכאן החלטתי להסתפק רק במה ששמעו אזני וראו עיני.

מיד עם תום ועידת צ'ירנה נתקבלה החלטה כי כל המפלגות שחתמו על "מכתב

ורשה" והמשלחת הצ'כוסלובקית תיפגשנה בבראטיסלאבה כדי לאשר את השלום שהושג. לבראטיסלאבה טסנו בשני מטוסים – סגל העוזרים והיועצים ואחדים ממנהיגי המפלגה במטוס אחד, והשאר, בעיקר חברי הפוליטבירו, במטוס השני. חשנו מועקה, אף כי מראש נסענו להתפשר. מצב־הרוח השתפר קצת כאשר נכנסנו למלון בשדה־התעופה של בראטיסלאבה ושמענו את תושבי העיר צועקים: "נייד שייה בילאק!" במקום "נייד זייה בילאק!" (משחק־מלים בסלובקית, שמשמעו "יתפור בילאק" במקום "יחי בילאק!") – שרימו לעבר החייתי של מי שהיה מזכיר־המפלגה בסלובאקיה).

אנו, התורגמנים לרוסית ומרוסית, היינו חמישה, צוות מסורתי שכמעט תמיד עבד יחד ובו תמרה ריימן, אשתו הרוסיה של מיכאל ריימן, מורה בבית־הספר הפוליטי הגבוה בפראג (היא עצמה היסטוריונית, עבדה כביבליוגרפית באותו בית־ספר); יאנה גיימן, היסטוריונית, עובדת במכון להיסטוריה של הארצות הסוציאליסטיות ואשתו של המשורר סטאניסלאב גיימן, שהיה באותה עת נספח בשגרירות צ'כוסלובקיה בוורשה וכעבור זמן התאבד במחאה על מדיניות המפלגה; גינה טיפולט, רוסייה נשואה לצ'כי, שעבדה במשרד־הבטחון הצ'כוסלובקי כתורגמנית אצל גנרל סובייטי; לידה (את שם־משפחתה שכחתי וזכור לי רק שעבדה בחברת התיירות הממלכתית וליותה תיירים במסעות מאורגנים בחו"ל), ואני. כל הארבע זולתי היו בצ'יירנה ואני, כמובן, התעניינתי אצלן מה אירע שם. אחר־כך הסתבר שלא היה צורך בקבוצת תורגמנים כה גדולה כי לא היה כלל מה לתרגם, אולם מארגני הוועידה בבראטיסלאבה לא צפו זאת, ככל הנראה.

למחרת, כאשר נסענו לעיבורי בראטיסלאבה לבית־נופש שבו התנהלה הוועידה של נציגי שש המפלגות, אפשר היה לחוש במיתח הנורא שכמו עמד באוויר. אני הבאתי עמי מפראג את הגליון האחרון של כתב־העת האמריקאי "ריפורטר", שעל מעטפתו התנוססה ריפרודוקציה של הדפס רוסי נוסף: קוזאק רוכב על סוסו ולידו נערה בסאראפאן רוסי, מחזיקה חרמש ומלווה אותו בצאתו למלחמה. מתחת היה כתוב: "אל נא תתעצב, נאטאשה שלי, על הפרדה הארוכה. רק לתמונים יוצא אני".

האמנם לא היה בכך משום עלבון, ומה־גם שקוסיגין הודיע בצ'יירנה לצ'רניק כי שאלת מספר החיילים הסובייטים החונים בתחומי צ'כוסלובקיה היא עניינו של גנרל יאקובובסקי (מפקד כוחות ברית־ורשה) ולא שלו? אולם דובצ'ק, שחרף המתיחות הנוראה בה היה שרוי לא שכח לגשת אל צוות התורגמניות ולשאל אם אין אנו חסרות דבר, ראה את כתב־העת וביקש ממני להסתירו: "רק שברז'נייב לא יראה אותו", אמר, "הבטחתי לו שבעתונות שלנו יהיה הכל בסדר".

אני כלכלנית וקשה לי להבין את התופעה שעליה אעמוד עתה, אך בעבודת תואר־הדוקטור של בעלי על המדיניות הלאומית של המפלגה הקומוניסטית בשנים 1917–1922 מובאים מסמכים אחדים שנקרו לפניו בארכיונים סגורים במוסקבה, ובהם נספח סודי להסכם שנחתם בין רוסייה הסובייטית והריפובליקות הסובייטיות העצמאיות לפני הקמת ברית־המועצות. בנספח זה דרשה רוסייה הסובייטית מן הריפובליקות הללו לא להתיר פירסום התבטאויות אנטי־רוסיות בעתונות. גם בספרו של ו. דגן על יחסי

ישראל – ברית-המועצות מסופר על מחאות חוזרות-ונשנות של מוסקבה בקשר למא- מרים מסוימים שהופיעו בעתונות הישראלית (והם לא היו רבים, שכן ככל הנראה ייחסה ישראל רצינות מספקת לאזהרות אלו) ועל מחאות דומות שהוגשו לפינלנד ולמדינות אחרות.

רצוי היה שפסיכולוגים יחקרו תופעה זו, שהרי עתונות מערבית אינה מגיעה לברית- המועצות והחל מינואר 1968 אי-אפשר היה להשיג שם גם עתונים וכתבי-עת צ'כו- סלובקיים, ולכן אין מקום לדבר על השפעה קטלנית של העתונות הזרה על האוכלוסיה הסובייטית הממושמת. אולי זה צעד סטריאוטיפי ראשון, שבתחילה אינו גראה מזיק ופוגע (אם נתעלם, כמובן, משיקולים שביוקרה), הבא לכפות את רצונה של ברית- המועצות על המדינה שבה מדובר.

מצב-הרוח הקודר נמשך. הדבר הורגש לא רק בארשת-פניהם של המשתתפים אלא גם באורח ההתנהגות של המשלחות בשלמותן. הכל נרתעו מן הכל. משלחות, קבוצות תורגמנים, עתונאים (שבדרך-כלל התגודדו באכסדרה לפני אולם הוועידה ולא הורשו לנכוח אפילו בפתחה התגיגית) לא קרבו איש אל איש.

הוועידה נפתחה בטכס קצרצר. המשלחת הצ'כוסלובקית קידמה בברכה את האורחים וברז'ניב הכריז כי בפגישה בצ'יירנה התקבלה החלטה על כינוס משלחות של כל הארצות החתומות על "מכתב ורשה" כדי לעבד מסמך משותף. בו-במקום הוחלט כי בעיבוד מסמך זה ישתתפו רק הנציגים הבכירים ביותר של המדינות – ראשי-ממשלה ומזכירים-ראשונים. הללו הסתגרו באולם נפרד, ובכך באה לקצה מלאכתנו כתורג- מניות; אולם לא רק מלאכתנו שלנו, שכן גם כל שאר חברי המשלחת הצ'כוסלובקית, לרבות היועצים, המתינו בעצבנות להולדת המסמך הסופי בלא שתהיה להם אפשרות כלשהי להינדע במשך היום מה מתחולל, מפל שכן להשפיע על הנוסח. את ראשי המשלחות לא שזפה עינינו כלל; הללו לא יצאו את אולם הדיונים אף לארוחת- צהריים, כל שפן לצורך התרעננות. סמוך לשעה שבע בערב כילו את מלאכתם.

מעניין שהמשלחות התכנסו מחדש ליד שולחן הוועידה מיד לאחר שיצאו ראשיהן מן האולם. לא היתה הפסקה כלשהי בה יוכלו המנהיגים לדווח לאנשיהם על נוסח המסמך המשותף, אשר אף לא הובא אל תאנו, תא התורגמנים, ולו גם בנוסחו הרוסי (בדרך- כלל נמסרים לתורגמנים מראש נוסחי מסמכים מוכנים, להקלת מלאכתם).

אילו עלה בדעתי באותו יום כי קרב ובא הרגע בו אוצרך לברוח מביתי, שאולי יבוא יום וארצה לספר על ועידה זו, ודאי הייתי משתדלת לקלוט פרטים רבים יותר. אולם אז לא חשבתי על ההיסטוריה בה"א-הידיעה. כולנו היינו מופי חרדה ובדאגה עקבנו אחר ארשת-פניהם של חברי המשלחת הצ'כוסלובקית. סדר השולחנות אף סייע לכך. באולם המלבני עמד שולחן ארוך באמצע; במרכז ישבה מצד אחד המשלחת הצ'כו- סלובקית ומולה הסובייטית. תאי התורגמנים בירכתי האולם היו מוגבהים קימעה ואנו יכולנו לראות את המשלחת הסובייטית רק מערפה, ואילו המשלחת הצ'כוסלו- בקית נראתה היטב. מראה הנציגים הסובייטיים לא תמיד הרנין אף מלפנים, אולם אחוריו של פיוטר שְלֶסֶט עוררו בי הירהור שמא בכל-זאת היה הדין עם דארווין.

כפי שהודיע ואסיל בילאק, שהיה המארח כביכול (הוא היה אז, כאמור, מזכיר המפלגה הקומוניסטית בסלובאקיה והוועידה נערכה בבירתה), עמד דובצ'ק לקרוא את מסמך-הסיכום. הוא קם על רגליו כדי להתחיל לקרוא, אך באותו רגע התרומם ברז'נייב ממושביו ובלי לשאול פי איש החל הוא לקרוא את המסמך: "נעשתה מלאכה רבה ופוריה", אמר, "והנה פרי עמלנו" – והוא דיקלם את הנוסח.

התחלנו לתרגם, ולמען האמת לא נוסח ההחלטה השרה עלי עצבות. מלים הן מלים. עד שנת 1968 פיטמו אותנו רק בנוסחים ובמלים מעין אלה ולכן היה צליל טבעי לדברים שהשמיע ברז'נייב. אכן, הוא לא היה מסוגל לדבר אחרת. אפשר מאד שאילו קרא דובצ'ק נוסח זה היה הדבר גורם הלם.

אולם הרושם כי משהו אינו כשורה וכי הדבר יסתיים בכי-רע ריחף באוויר. סמקוב-סקי ישב שעון על השולחן, כפותיו מליטות את עיניו. בילאק נראה מרוצה. ודובצ'ק, אחר ששוב הפגין ברז'נייב מיהו בעל-הבית. חש בנחיתותו.

בכנסים בינלאומיים רבים השתתפתי עד אז, אך מעולם לא הייתי עדה לכך שמשלחת אורחת תנהג בארץ זרה כפי שנהגו כל המשלחות הזרות שנמצאו אז בשטחה הריבוני של צ'כוסלובקיה. באותו יום הוקמה באחת מכיכרות בראטיסלאבה בימה לקראת עצרת-המונים שנועדה להפגין את "הידידות המשותפת", אך העצרת לא התקיימה. ההסבר הרשמי לביטולה היה הגשם והשעה המאוחרת בה נסתיימה הוועידה. המשלחת מיהרו היישר לקבלת-הפנים שנערכה לרגל הסיום, אף שהמשלחת הסובייטית נעדרה ממנה, הואיל ונחפזה לחזור הביתה. ושמא לא היה למען מה להפגין בעצרת? בספרו "בעיית צ'כוסלובקיה" (יצא לאור בקלן בשנת 1972, אחר שהוברח מצ'כוסלובקיה למערב) כותב אנטונין אוסטרי (ע' 148):

"לפני ברית-המועצות ומשתתפי ועידת-זרשה עמדו רק שתי אפשרויות – להשלים עם התפתחות המאורעות בצ'כוסלובקיה ולהשתדל להשפיע עליה באמצעים אידיאולוגיים או כלכליים בלבד, או לשבור אותה בהתערבות צבאית-משטרתית. אולם הוועידות בצ'כיה ובבראטיסלאבה היו מרגיעות, שכן אפשר היה לראות בהן צעד קדימה המבטא סובלנות כלפי הקו החדש של צ'כוסלובקיה.

"זאת אפשר היה להסביר גם בתחושת הנצחון אשר פשטה אחרי ועידת צ'כיה הודות ל'דובצ'קאים' בעלי המזג האופטימי, וכן בכך שלא פוענחה משמעות המסמך שנוסח בבראטיסלאבה; באותם ימים ראו בו רק חזרה על עקרונות ידועים וכלליים ושיבה אל אוצרי-המלים הנושן שלנו, שנשכח כבר. באופן נפשע כמעט לא הובחנה במסמך זה המשמעות האמיתית לאור תולדות היחסים בין המדינות הסוציאליסטיות" (ההדגשות שלי – ל.ס.).

אין זה קשה להיות חכם לאחר מעשה והנקל לאסוף עובדות מאשר לאבחן כוונות. אולם עובדה היא כי כאשר חזרנו אחרי ועידת בראטיסלאבה הביתה, בדרך מגמל-געתופה של פראג, אמר לי ד"ר קריגל, אשר בנדיבות-לבו הציע לי וליאנה נוימן שיסיענו לבתינו במכוניתו: "מדוע נפלו פניך? אנחנו מנענו בוועידה זאת את הנורא מכל – את כיבוש הריפובליקה".

השתלשלות המאורעות הוכיחה כי אכן שררה דעה זו בקרב ה"דובצ'קאים". עוד כותב א. אוסטרי בספרו כי די היה לצי'קוסלובקיה בסובלנות ובסבלנות מצד הארצות הסוציאליסטיות האחרות, מאחר שיחס של הבנה והסכמה לגבי דרכה כבר היה בגדר דרישה מקסימליסטית. אולם גם הוא מבין כי כל עקרון חדש שהונהג בחברה הצי'קוסלובקית הכיל בהכרח גם בקורת על המדינות הסוציאליסטיות האחרות, דבר שבגללו בלבד כבר היתה הסובלנות (דרישה מינימאליסטית) בלתי-נסבלת.

את תביעתו של א. אוסטרי בדבר בחינת המסמך בהקשר של תולדות היחסים בין המדינות הסוציאליסטיות אני מפתחת (שוב, בהשפעת חיבורו של בעלי) וקובעת: יש לשפוט כל צעד במדיניות-החוץ הסובייטית (והוא הדין בכל צעד שנוקטת הארצות הנמצאות בתחום ההשפעה של ברית-המועצות – בלי הבדל מהי מידת ההשפעה) לא רק בהקשר של תולדות היחסים ההדדיים הללו אלא גם בהקשר של תולדות היחסים ההדדיים בין הריפובליקות הסובייטיות העצמאיות בשעתן. דווקא אז, בתקופת התגבשותה של המדינה הרוסית רבת-הלאומים, שהתקראה בשם החדש "ברית הריפובליקות הסוציאליסטיות הסובייטיות" (ססס"ר), הונחו יסודות המדיניות הלאומית, ה"אינטרנאציונאליסטית" והאימפריאלית של ברית-המועצות.

הרחבת השפעה, הקמת משטרים זהים, איחוד עמים, סיפוח שטחים והקמת מערכת כלכלית אחת (אם במדינה אחת ואם בברית מדינות) – דבר זה אינו צעד מיכני פשוט, או צעד צבאי. כבר בשנות ה-20 נאלצו הבולשביקים להודות כי לבעיה זו נודעת קודם-כל משמעות לאומית; לשון אחרת: האיחוד המדיני והכלכלי של העולם איננו רק שאלה של מהפכה עולמית או של "התקפה מהפכנית פרולטרית" צבאית, אלא בראש-וראשונה שאלה של פתרון בעיית הריבונות המדינית והלאומית. בבראטיס-לאבה נפתרה בעיה זו.

באור זה, אפוא, יש לקרוא את ההצהרה של ועידת בראטיסלאבה: "...תמיכה, הגנה וחיוק... של הכיבושים שכבשו העמים הודות למאמץ-הגבורה שלהם ולעמלם המסור הם החובה האינטרנאציונאליסטית המשותפת של כל הארצות הסוציאליסטיות. זו דעתם של כל משתתפי הוועידה..."

מה-טוב היה לולא רכשתי את השכלתי בארץ-הולדתי רוסיה, אולם רצה גורלי ושם חונכתי, ולכן עולה באפי ריח מופר מן המלים הללו. פתרון השאלה הלאומית כפי הבנתה של ברית-המועצות הועתק על-ידיה אחרי שנת 1945 לאירופה, ולפי המירשם הידוע ועל יסוד הכללים הידועים לכולנו לא היה פה כל מקום לדיבורים על סובלנות. הצי'כי גונזה לא הערים על הרוסי איוואן, שפן עדיין לא למד כי להערים (או לשכנע) אפשר רק כאשר יש מגע, כאשר מתנהל דו-שיח, כאשר מקשיבים לך ומשתדלים להבינך ולהשיב לך. אולם ברית-המועצות אינה מנהלת דו-שיח אידיאולוגי. היא יודעת היטב מה רצונה, ואפשר שאסונות רבים היו נחסכים מן העולם אילו נתנו מדינות אחרות דין-וחשבון מלא לעצמן על רצון זה.